

Tircsné Dr. Propper Valéria

FELSŐ-MAGYARORSZÁG NAGYASSZONYAI

Előadás a XVIII. Magyar Őskutatási Fórumon

A múlt történelmének kutatói rendszerint férfiak, és az általuk felkutatott múltban is többnyire férfiak szerepelnek. Királyok, hadvezérek, politikusok és csak nagyon ritkán nők.

Nem tudom, ki mondta először, de mindenestre egy nagy igazságot mondott ki akkor, mikor megállapította, hogy minden sikeres férfi mögött ott áll egy sikeres nő. Azt már én teszem hozzá, hogy csak másként sikeres az a háttérben tevékenykedő, férjét segítő nő.

Magyarországon sok olyan hölgy élt, akik nem csak férjük jogán kerültek be a történelembe, hanem saját jogukon is. Akik nem maradtak a háttérben. Sőt!

Már ez a kifejezés, hogy „nagyasszony”, többet jelent a magyar nyelvben, mint szó szerinti jelentése, vagy fordítása. Olyan asszonyt jelent az én olvasatomban, aki ha kell karddal, ha kell fakanállal, ha kell, íróttal tevékenykedik és szerez elismerést nevének és nemének.

A Bölcsész Egyesület elnök nagyasszonyának, Gyárfás Ágnesnek felkérése alapján, már harmadik éve tartok előadásokat ezen, a minden évben nagy sikerrel megrendezésre kerülő fórumon, és szinte mindig azzal kezdem, vagy fejezem be beszédemet, hogy csak szubjektív, saját véleményemet, vagy egyéni válogatásomat tolmácsolom.

Különösen igaz ez a mostani előadásomra, hiszen oly sok nagyszerű nagyasszony élt az elmúlt századokban Felső-Magyarországon, hogy egy fél óras előadásba értelemszerűen mindenkiről beszélni lehetetlenség. Ezért kényszerültem válogatásra, és elnézést kérek, ha kimaradt valaki, akiről Önök szívesen hallottak volna.

Előadásomban nem említem királynőinket, vagy csak igen kivételes esetben, és nem fogom szentjeinket sem felsorolni, bár mindannyian tudjuk, hogy a világ uralkodócsaládjai közül legtöbb szentet az Árpád-ház adott a katolikus egyháznak. (Sőt, az egyetlen, a görög keleti egyház által tisztelt nyugati szent, a mi István királyunk.)

Máris megcáfolom saját magamat, mert *Árpád-házi Szent Erzsébet*tel (1207. Sárospatak, vagy Pozsony – 1231. Marburg) kezdem mondanódmat, és teszem ezt azért, mert Sárospatak nagyasszonyaival szeretném kezdeni előadásomat, és a legenda szerint Erzsébet Patakon született 1207-ben. Bár más kutatások Pozsony királyi várába teszik születésének valószínűsíthető helyét. Erzsébet az a királyleány, akire elmondhatjuk, hogy igen messze esett királyi anyja almafájától, hiszen II. Endre királyunk felesége, Meráni Gertrúd volt az anyja.

Árpád-házi Szent Erzsébet

Erzsébetet már négy éves korában eljegyezték a thüringiai örgróf fiával, és az akkori kor szokásainak megfelelően a gyermeket elvitték jövendőbelije várába, hogy ott nevelkedjen, és megismerje jövendő hazáját. Így került Erzsébet 1211-ben Wartburg várába. De Erzsébetről nem akarok részletesen beszélni, bár szent volt, és valódi nagyasszony.

De Patak első, tagadhatatlanul igazi „nagyasszonya”:

Lórántffy Zsuzsanna, Erdély fejedelemasszonya volt, (1600. Ónod – 1660. Sárospatak), aki egész gyermekkorát a pataki várban töltötte.

Lórántffy Zsuzsanna

1616-ban, 16 éves korában ment feleségül Rákóczi Györgyhöz, Borsod vármegye főispánjához.

Rákóczi György 1630-ban Erdély fejedelme lett és felesége is Gyulafehérvárra költözött, de továbbra is bőkezűen támogatta a pataki kollégiumot. (Bár a debreceni, nagyváradi, kolozsvári, gyulafehérvári kollégiumoknak is nagylelkű adományozója volt.)

Szívvél-lélekkal szerette hites urát. Reánk maradt levelezésük bizonyíték szerelmes kapcsolatukra:

„Szolgállok kegyelmednek, mint szerelmes uramnak. Tegnap vettem az kegyelmed levelet. Áldom érte az én Istenemet, hogy egészben és egyéb állapotban is jól van kegyelmed. Kérem Őfelségét, ezután is tartsa meg jó egészségben kegyelmedet, és minden dolgiban adjon boldog előmenetelt kegyelmednek.”

1644-ben íródott ez a levél, mikor már 28 éve voltak házасok.

Férje 1648-ban meghal, és az özvegy Lórántffy Zsuzsanna kisebbik fiával, Zsigmonddal visszaköltözött a Sárospataki várba.

Támogatta továbbra is a kollégiumot, református lelkészeit, taníttatta külföldön a tehetséges diákokat, sőt, a korszerű oktatás bevezetésére is kiterjedt figyelmé. Lórántffy Zsuzsanna állította a kollégium élére Tolnai Dali Jánost, aki több mint

három évig látta vendégül a kollégium falai között Comenius Ámos Jánost.

Lórántffy Zsuzsanna igazi asszonyként csodálatos virágokertet is ápolt Patak falai között. Reánk maradt levelezéséből tudjuk, hogy 131 különleges tulipánhagymát és 12 nárciszhagymát rendelt Pozsonyból.

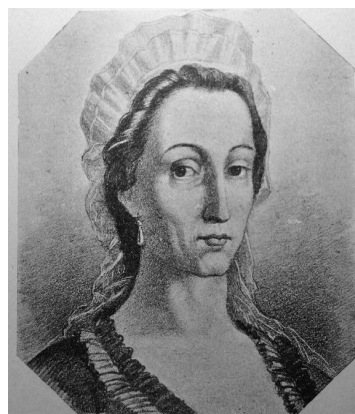
Már betegen feküdt 1660-ban, amikor a kedves pataki kollégium diákjai megharagították, mert szigorú intézkedései ellen fellázadtak és a diákok egy része Tállyán, más része Göncön telepedett le.

(A lázadás oka az volt egyébként, hogy a kollégium rektora minden pataki szőlősgazdától egy köböl bort kapott járandóságként, amely egy részét a kollégium korcsmájában eladhatott. Ezt sérelmezték a diákok, mivel ebben az eladásban a kollégium őket is megillető járandóságának a megrövidítését látták. Lórántffy Zsuzsanna viszont jóváhagyta a rektori döntést, sőt, szigorú törvényeket hoztak a diákok beleszólási jogának korlátozására.)

1660. április 18-án, a diáklázadás után egy héttel szenderült jobblétre Patak első nagyasszonya.

Patak másik jelentős fejedelmi nagyasszonya:

Báthory Zsófia, Erdély fejedelemasszonya, (1629. Szilágysomlyó – 1680. Munkács)

Báthory Zsófia

Szilágysomlyón született 1629-ben, Báthory András és a lengyel Zakreszka Anna leányaként, és éppoly szép volt, mint a legtöbb Báthory.

1643-ban Gyulafehérváron esküszik meg a 14 éves Zsófia az akkor 22 éves II. Rákóczi Györggyel, Várad kapitányával, Lórántffy Zsu-

zsanna és I. Rákóczi György, Erdély fejedelmének fiával.

Zsófia leányasszony hitbuzgó katolikus volt. A vőlegény és Lórántffy Zsuzsanna – a jövőendő anyós – viszont reformátusok voltak. Ezzel már meg is volt az ok, egy igazi anyós és meny „kapcsolatra.”

II. Rákóczi György igaz szerelemmel szerette választottját, aki végül 1643. április 5-én áttért a református hitre, bár korabeli vélekedés szerint szívében soha nem szűnt meg katolikusnak lenni, és csupán külsőségekben lett protestánsná.

1648-ban férje Erdély fejedelme lett. De Zsófia a gyulafehérvári palotát ridegnek találta és igazi örömet csak Ferenc fiában talált. Annál is inkább, mivel férje korábbi lángoló szerelmét asszonya iránt, a hatalmi szenvedély váltotta fel.

II. Rákóczi György 1660-ban meghalt. Anyja, Lórántffy Zsuzsanna alig több, mint egy hónappal korábban, és aki végrendeletében meg sem említi menyét, Zsófiát. Ez is bizonyítja a két nagyaszonny közötti viszony változatlanágát.

Zsófia 31 éves volt férje halálakor. Visszatért a katolikus hitre, a támogatását is megvonta a pataki református kollégiumtól, és a továbbiakban a jezsuitákat részesítette adományaiiban. Katolikus iskolák épültek a Rákóczi birtokokon. Fiát, a későbbi I. Rákóczi Ferencet összeházasította gróf Zrínyi Ilona leányasszonnyal, bár Báthory Zsófia tartott ettől a házasságtól.

Báthory Zsófia ugyanis ekkor már Habsburg párti volt, és féltette fiát a hagyományosan Habsburg-ellenes Zrínyi-lánytól. Félelme be is igazolódott. Ferencet alig – csak hatalmas pénzadomány árán – tudta megmenteni a halálbüntetéstől, mivel Zrínyi Péterrel együtt részt vett a Wesselényi-féle Habsburg-ellenes összeesküvésben. (Zrínyi Pétert és Frangepán Ferencet kivégezték. Csoda, hogy Zrínyi Ilona sem kedvelte anyósát? Hiszen apja és nagybátyja életét vették el. Madarász Viktor festette az ismert történelmi festményt az összeesküvőről.)

Zsófia unokája – a későbbi II. Rákóczi Ferenc – 1676-ban született meg, s ugyanebben az évben az apa, I. Rákóczi Ferenc viszont meghalt. Ettől kezdve a nagymama, az anya és az unokák a Munkácsi várban éltek együtt.

Két évvel később Zrínyi Ilona elhagyta Munkács várát, és saját birtokaira költözött. Hol a re-

géci, hol a makovicai várban élt gyermekeivel. Kapcsolatát nem szakította meg anyósával, bár ez a viszony mindvégig hűvös, ám tiszteletteljes maradt.

Báthory Zsófia fia halála után négy évvel 1680-ban halt meg, 51 éves korában. Kassán temették el, fia mellé a jezsuiták templomába, nem messze a kassai dómtól, ahol unokája is örök álmát alussza.

A legkalandosabb életű pataki nagyaszonny két-ségtelenül:

Dobó Krisztina (1561? – 1590)

Dobó István, az egri vár kapitánya nem csak kiváló várkapitány, hanem remek gazdasági szakember is volt, aki bérbe vette a Habsburg kincstártól Patak várát, és a hozzá tartozó várföldeket. A bérleti jogot halála után özvegye, Ferenc fia és Krisztina leánya örökölte. Az igazi úr és gazda a fősvény és hatalmaskodó Dobó Ferenc volt.

Krisztina hamarosan hozzáment Várday Mihály főpohárnokmesterhez, aki jóval idősebb volt feleségénél. Várday uram hiába követelte felesége jussát és mozgatta meg széles ismeretségi körét jogai érvényesítésére, Dobó Ferenc hajthatatlan volt, és nem adta ki húga apai örökségét.

Krisztinának két kisgyermeké volt már, mikor 1584-ben elhunyt a férje. A fiatal özvegy most már gyermekei miatt is kénytelen volt perét folytatni bátyja és a kincstár ellenében. Harcához talán az is erőt adott, hogy a fiatal özvegy mellett feltűnt kora leghódítóbb gavallérja, Balassi Bálint, a költő, aki anyai ágon egyébként Krisztina elsőfokú unokatestvére volt.

A költő 1584-ben írta egyetlen költeményét hölgyéhez, „Christina nevére” címen. A vers kezdő sorából a „Christinám” szó olvasható össze.

*„Cupidó szívemben sok tüzes szikrákkal,
Szerelmét most újítja,
Tüntetvén előttem szép csillagom képét,
Velem csak kívántatja...”*

(Az irodalomtörténészek úgy vélik, hogy a Célia dalok egy része minden bizonnyal Dobó Krisztinához íródtak, hiszen ismerve Balassi Bálint szerelmi költészetét, elképzelhetetlen, hogy feleségéhez, – a beteljesült szerelemhez – csupán csak egyetlen költemény szóljon. Korábbi nagy

szerelmét, a Júlia dalok műzsáját, Losonczy Anát, éppen Dobó Krisztina miatt hagyta el. Bár később, feleségétől történt válása után, – annak hűtlensége miatt – ismét szeretett volna visszatérni Losonczy Annához, de a hölgy ekkor már Forgách Zsigmondnak nyújtotta kezét.)

Így vallott szerelmet kedvesének a kor legnagyobb költője, legszebb daliája, és legfékezhetlenebb kalandora. Bár talán ekkor már nemcsak szerelméről beszélgetett „Christinájával” a költő, hanem arról is, hogy hogyan szerezzék meg a hölgynek Patak várát.

Azt tudták a szerelmesek, hogy karácsony táján a fősvény nagyr, Dobó Ferenc nem lesz Patak városában.

December 25-én, az ünnepi nagymisén az ájtatos tömeg meglepetten látta, hogy a mise végén egy díszruhába öltözött ifjú pár tűnt fel a templomban. Odavonultak az oltárhoz, és a csapatból kiválva egy evangélikus pap (Balassa András udvari papja) a szokott szertartás keretében a 30 éves daliát és a 24 éves kétgyermekes özvegy szépasszonyt házastársaknak nyilvánította.

Az ifjú pár ezután sietve a várba vonult, és az ifjú férj csapatai a kapuőrseget ügyesen lefegyverezték, majd a várnagytól megszerezték a vár kulcsait is. A felvonóhidat felhúzták, a vár népét összetrombitálták, és feleskették új uruk hűségére. Az ellenszegülőket kihajították a várból.

Így szerezte meg a költő szerelmének igaz jussát, ha nem ment a jog segítségével, akkor fuffanggal.

És itt abba is hagyhatnám a történetet, de az igazságnak, vagy a történelmi hűségnek tartozom annyival, hogy folytatom az eseményeket.

Néhány, a városban kint rekedt katona felhármázta a várost és betörték a várba. A várkatonák ismét átálltak, és a szorongatott helyzetbe került Balassi, ifjú hitvesét karjába fonva, katonáival jót nevetve a Dobó uramon megesett csúfságon, kivonult a várból.

Így ért véget Dobó Krisztina pataki nagyaszonysága 1584 karácsonyának ünnepnapján, aki aztán nászéjszakáját egy pataki polgáraszony házában töltötte. Majd pedig Tokaj várába húzódtak az ifjú házások egy jó ismerősük jóvoltából, innen indultak tovább közös életükbe, s további kalandok felé.

Még december elején írta a költő a következő sorokat:

*„Áldj meg mindkettőnket igaz szerelemmel,
Jó ép egészséggel és szent félelemmel,
Kétség és versengés közülünk vesszen el,
Éljünk csendességgel...”*

Nos, Balassi Bálint és Dobó Krisztina közös élete a továbbiakban is sok mindennek volt nevezhető, csak csendesnek nem. De az már egy másik történet.

Sárospatak vára

És ismét eltérek ígéretemtől, hiszen egy magyar királynéről fogok szólni előadásomban:

Cillei Borbála, magyar királyné, (1392 – 1451. Melnik)

Borbála királyné pecsétje

Apja, Cillei Henrik nevét a Hunyadiakkal vívott hatalmi harcokból jól ismerjük. Nagy Lajos király halála után Luxemburgi Zsigmond került a magyar trónra. A főurak 1401-ben a Garai fivérek vezetésével fogságba ejtették a királyt. Cillei remek húzással, az akkor 9 éves Borbálát hozzáadta

a királyhoz, kisebbik leányát, Annát, pedig Garai Miklóshoz.

Borbála a korabeli iratok szerint szép, mérész, zabolátlan és okos volt. 13 éves korától élt együtt Zsigmonddal. Nemsokára megszületett egyetlen gyermekük Erzsébet, akit a kor szokásainak megfelelően, már gyermekként eljegyeztek Habsburg Alberttel.

A korabeli híresztelések szerint Borbála igen bővérű is volt, ellenlábasai megvádolták, hogy megcsalta királyi férjét. Tény, hogy Zsigmond Nagyváradra száműzte feleségét, de 1421-ben megbocsátott neki, és már ismét az udvarban láthatjuk a szépséges királynét is.

(Sokan voltak az udvari emberek között, akik állították Zsigmondnak, hogy felesége udvari özszeesküvés áldozata lett és nem csalta meg hitese urát. Ki tudja ma már?)

Borbálát már 1414-ben Aachen császárnéjává, és Zsigmond halála előtt cseh királynévá is megkoronázták.

Annyi bizonyos, hogy 1421-ben – békülésük után – Zsigmond imádott feleségének adományozta a felvidéki bányavárosokat, és Diósgyőrvára is királynéi bírtok lett. (Természetesen ezért került be Borbála az én előadásomba is.)

De Borbála hatalmi törekvésében ismét szembe fordult Zsigmonddal, és esze ágában sem volt a trónt Albertnek és Erzsébet leányának átadni. Inkább Jagelló Ulászlót és unokatestvérét látta volna szívesebben a királyi trónon. Így aztán halála előtt nem sokkal, Zsigmond ismét elfogatta Borbálát. Albert, Borbála veje, Zsigmond temetése és királlyá koronázása után viszont hamarosan szabadon engedte áskálódó anyósát.

Borbála – mivel cseh királyné is volt –, Königsgratz-be vonult vissza, ahonnan továbbra is Albert ellen szervezkedett, majd elmenekült lengyel földre, és még háborút is kirobbantott a két ország között ezzel a tetteivel.

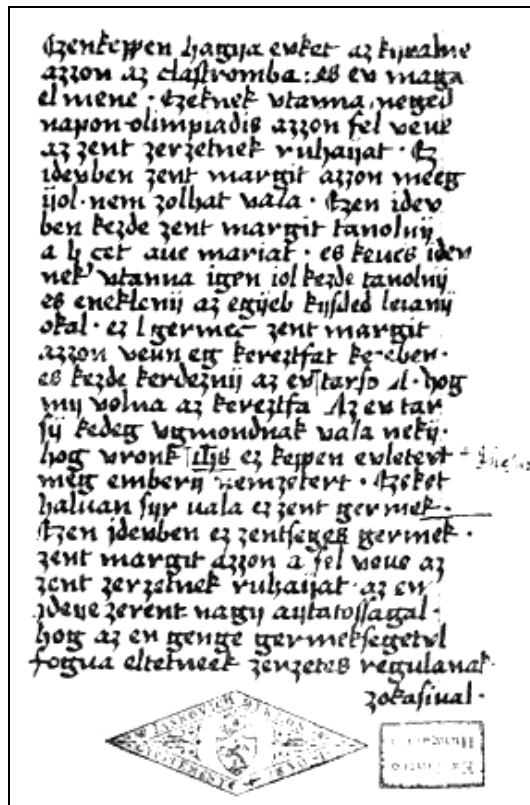
Borbála 1451-ben hunyt el, de még megérte, hogy politikai cselszövései eredményre vezettek, hiszen Habsburg Albert igen fiatalon elhunyt (1439-ben, felesége Erzsébet, – Borbála és Zsigmond leánya – pedig 3 évvel később), és a magyar főrendek Jagelló Ulászlót választották magyar királlyá.

És most következzenek előadásomban a toll, Felső-magyarországi nagyasszonyai:

Ráskai Lea, az első magyar kódexmásoló, (? – 1530 ?)

A Zemplén vármegyei Ráska települést neveként kapott nemesi család leszármazottja volt, aki a IV. Béla alapította Nyulak-szigetén lévő domkos rendi zárdában, vagy ahogyan magyarul mondták, dömés zárdában másolta a kódexeket. (Latinul is, amely abban a korban nőtől, igen ritka teljesítmény volt.)

1510-től 17 éven át volt a kolostor könyvtárosa. 1530 körül halt meg. Több kódexmásolói munkája közül számunkra különösen azért fontos tevékenysége, mert Ráskai Lea kódexeiben olvashatjuk először Árpád-házi Szent Margit legendáját.

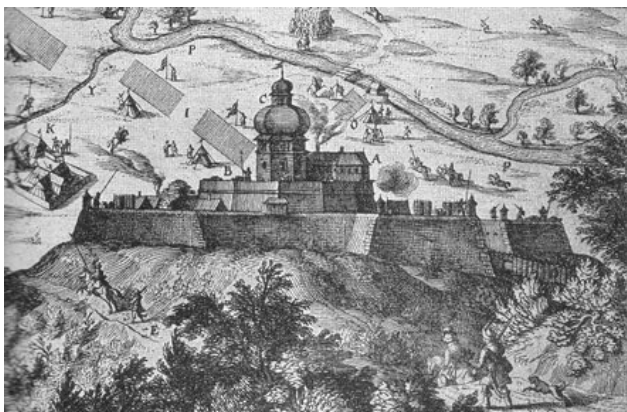

Szent-Margit legendája. A Ráskai Lea által 1510-ben másolt codex első lapja. (Internet)

Kevesen ismerik **Patócsi Zsófia**, (1530 körül – 1583) nevét. Talán Bebek Györgyné néven már ismerősebben hangzik majd neve.

Az én előadásomba azért került be e nevezetes nagyasszony, hogy bizonyítsam, a magyar történelemben egyáltalán nem volt ritka, hogy asz-

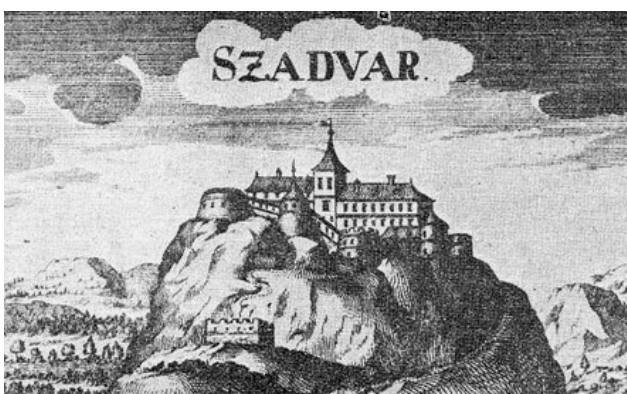
szony állt a várfalakra, védeni a hazát és családja értékeit. Hasszán bég, Fülek várkapitánya ármánnyal elfogatta Bebek György uramat, és ostrommal fenyegette Bebek várát. De a menyecske, aki 1546-ban világraszóló lakodalomban fogadott örök hűséget Bebek Györgynek, nem ijedt meg a kontyos fenyegetésétől és állta a török ostromot.

Bebek vára, Szendrő

Majd négyévi raboskodás után szabadult meg Bebek György a Jedikulából, hatalmas anyagi áldozat árán.

Hazánk vérzivataros esztendei ismét rákényszerítették Patócsi Zsófiát, hogy várát védje. Akkor már Miksa császár csapatai ellen, és leányával együtt Szádvár falain harcolt. Miután az ellenség hatalmas pusztítást végzett, csak úgy volt hajlandó átadni a várát, ha minden kincsét és megmaradt embereinek életét megkímélik. (Mindkét vár, Bebek és Szádvár is itt van, nem messze Miskolctól, vagyis a mi vidékünkön.)

Szádvár

Leányainak életéről alig tudunk valamit: csupán annyit, hogy Zsófia lánya somlyói Báthory István felsége lett.

Egy nevezetes Borbála életéről már beszéltem. Következzen most egy másik híres-hírhedt Borbála:

Fánchy Borbála (? – 1563)

Vitéz Balassa Zsigmond uram 20 ezer arany forintért vette árendába Diósgyőr várát a hozzá tartozó földekkel és jobbágytelkekkel egyetemben. Míg Balassa uram élt, addig Borbála asszony a korabeli főúri asszonyok tevékeny gazdasszonyi életét élte. Bár Fánchy Borbála korában igen művelt és olvasott asszonynak számított, és kiterjedt levelezést is folytatott, szerte a három részre szakadt hazában. Reánk maradt levelei bizonyítják tájékozottságát.

Borbála asszonynak – ahogy akkoriban mondták – helyén volt a szíve, vagyis asszonyként is, férfierővel igazgatta javait, és a magából egy jotányit sem engedett.

Diósgyőri vár

Mikor Balassa uram jobblétre szenderült, a jámbor miskolci polgárok és a velük szövetkező diósgyőri jobbágyok úgy gondolták, hogy itt az idő, és lerázhatják magukról a földesúri terheket, vagy legalábbis enyhíthetnek rajta.

Na, ennél nagyobbat sem tévedhettek volna a jóemberek, mert Fánchy Borbála asszony sem magát, sem birtokait nem engedte ebek harmincadjára jutni.

Bizony a jámbor miskolciak visszasírták még Balassa uramat, a keménykezű Borbála asszony helyébe.

Ettől kezdve megindult a nagyasszony és Miskolc városa között a háborúskodás. Mindenféleképpen megvádolták a miskolciak Fánchy Borbálát, és

igyekeztek igen rossz hírért kelteni. De a nagyasszony sem volt rest, és viszont védte magát. Ha kellett karddal és erőszakkal, ha lehetett, akkor Miksa király előtt processzióval.

1561-ben a nádorispánnak egy vádra az alábbi írja:

„Ha minden ember úgy szeretné az tereket, mint én, bizony több terek fő volna az karóba.”

Így aztán folytatódott a háborúskodás.

A miskolciak Ferdinánd királyhoz jártak panaszra, Borbála meg Miksa királynál keresett orvoslátot.

Fánchy Borbála halála után 1563-ban – a kincstár üres lévén – Ferdinánd király megegyezett Perényi Gáborral hatvanháromezer forint fejében a Diósgyőri birtok használati jogában. Az egyezés egyik pontja pedig úgy szólt, hogy Perényi Gábor köteles Fánchy Borbála asszony valamennyi intézkedését érvényben tartani.

1564-ben a miskolciak ismét panasszal fordultak a királyhoz, aki szigorúan meghagyta, hogy a panaszosokkal éppen úgy bánjanak el, ahogyan azt Fánchy Borbála szokta.

A Zrínyi- lányok

A Zrínyi család címere

A Zrínyi az a család, amely a Dunántúlnak adta Zrínyi Doricát, a felvidéknek Zrínyi Katát, a keleti országrésznek Zrínyi Margitot, az egész országnak Zrínyi Ilonát, hogy most csak a Zrínyi család hölgyeiről szóljak.

Kata Thurzó Ferencnek, Margit Homonnai Drugeth Miklósnak, Dorica pedig Batthyány Boldizsárnak lett a felesége. Mind-mind olyan család-

doknak lettek tagjai, ahol férfinak, nőnek egyként a magyar hazáért dobogott a szíve.

Zrínyi Dorica

Zrínyi Ilona

A leghíresebb Zrínyi lányról, Ilonáról, nem beszélek, hiszen ezen a fórumon egy teljes önálló előadás emlékezik meg róla.

Csak néhány kis érdekesség: *Zrínyi Ilona* (1643-1703) életéből, aki 14 évvel volt idősebb Thököly Imrénél (1657-1707). 38 éves volt, mikor felségül ment az akkor 24 éves kuruc vezérhez. Merész tett volt ez abban a korban!

Zrínyi Ilona két évig védte Munkács várát. Mikor feladni kényszerült, akkor is olyan megállapodást kötött Caraffa császári generálissal, hogy a vár védői amnesztiát kapnak, a hatalmas Rákóczi-vagyon gyermekei nevén marad, és őt magát, – bár Bécsbe kell mennie – nem szakítják el gyermekeitől. (Lipót császár viszont legalábbis a megállapodás ezen pontját megszegte, pedig még Caraffa is azzal érvelt a császárnál, hogy „ő nőnek adott szavát még soha meg nem szegte”).

Zrínyi Ilona az Orsolyák bécsi zárdájában élt leányával, Juliannával, Ferenc fiával viszont soha többé nem találkozott. (12 éves volt II. Rákóczi Ferenc mikor édesanyjától elszakították.)

És mivel azt mondtam, hogy Zrínyi Ilona életéről és tetteiről nem akarok beszélni, a továbbiakban, csupán egy Zrínyi Ilona által írott levélből szeretnék idézni. Méghozzá abból a levélből, melyet búcsúként írt fiához, – mikor végre a kuruc király kiválthatta a fogságból szeretett feleségét, (az elfogott gróf Heissler császári altábornagyért cserébe), – mivel nem engedélyezték az anyának a személyes búcsút gyermekétől. Azt sem engedélyezték, hogy magyarul írja meg levelét, és természetesen keményen meg is cenzúrázták az írást. Ezért Zrínyi Ilonának nagyon árnyaltan kellett fogalmaznia, ha azt akarta, hogy levele el is jusson Ferenc fiához. (Valószínűleg egyébként ezt a levelet II. Rákóczi Ferenc soha nem kapta meg.)

A latin nyelvű levél szó szerinti fordításából ragadtam ki sorokat:

„Isten áldása legyen rajtad! Édesfiam, Ferenc! ...” – így kezdődik a levél.

„... mert te nékem bánatot sohasem okoztál, azért méltán várhatod az Isten áldását...”

Tudod jól, hogy hozzád mindig hű voltam, s gondom is volt rád és javaidra!...

Nincs a világon szebb és dicsőbb dolog, mint a becsületes név és a jó hír!...

Ezért, édesfiam, tebenned lévén minden gyönyörűségem, ne szerezz nékem keserűséget, mint nővéred, aki miatt oly sokat szenvedtem!...

Becsüld az embereket...

Aki másokat megbecsüli, magamagát becsüli...

A rossz társaságot szorgalmasan kerüld...

Egyébként a hatalmas Istentől anyai áldással egyetemben minden jót kívánok néked. Bárhová vet a sors, maradok mindenütt és mindenkor a te forrón szerető anyád:

Zrínyi Ilona.”

Gróf Koháry Judit (1560 – 1718 vagy 1719)

Gróf Barkóczi György felesége és gróf Károlyi Sándor anyósa volt Koháry Judit.

Páter Kelemen Didák minorita szerzetes és író 1744-ben halt meg Miskolcon. Nevéhez fűző-

dik a miskolci minorita templom és iskola építése. Ő írta gróf Koháry Juditról, mint igazi nagyasszonyról és jámborságáról a következő szavakat:

„Ismerte és tudta ezt az egész föld, sőt istenes szép életének dicséretes emlékezete tovább is elterjedt. Szegényekhez, ügyefogyottakhoz való könyörületesége, bőkezűsége, nagy ajtossága tiszta életének épen való megtartása mindenütt hirdettetett. Nem volt, aki őfelőle egy rossz szót szólhatott volna, szólhatna, avagy szóla.”

Kétségtelenül a magyar történelem legismertebb és legromantikusabb életű nagyasszonya:

Rimaszécsi gróf Széchy Mária, a murányi Vénusz, (1610. Balogvár – 1679. Kőszeg)

A csodálatosan szép főnemesi leány Murány várában töltötte gyermekkorát.

Rimaszécsi gróf Széchy Mária

Petőfi így ír a várról:

*„Gömör bércei közt magas Murány vára...
Magas és meredek, felnyúl a fellegig,
Tán még a villám is alatta születik.”*

Arany János: Murány ostromá-ban pedig így ír:

*„Álla még Murányvár szűzi épségben
Hozzáférhetetlen szikla tetejében,
Kevélyen tekintett völgye laposára,
Vesselényi Ferenc ostromló hadára.”*

A széplány először – 17 évesen – Bethlen István Bihar vármegye főispánjának felesége lett. Az ifjú férj alig négy évi házasság után az ecsedi várban váratlanul meghalt.

Ezután Mária rozsári Kun István felesége lett. Ez a házasság viszont nagyon rossz lépésnek bizonyult. Kun István bizony nagyon rosszul bánt szépséges feleségével. A menyecske ezt nem tűrvén, Déva várába menekült kegyetlenkedő férje elől. A férj katonáival megostromolta „magos” Déva várát, persze a legkisebb siker nélkül. A bátor amazon ekkor világraszóló tette szánta el magát: országos botránnyá kerekedő per keretében elvált a kegyetlen férjtől. Tette mindezt a XVII. század elején!

Megszabadulva Kun Istvántól visszatért családi várába, Murányba. Itt ekkor a valódi várúr Illésházi Gábor, Éva hűgának férje volt, aki I. Rákóczi György hűséges embere.

A királyi udvar értesülvén egy kulcsfontosságú erősségük elpártolásától, a szomszédos Fülek várának kapitányát bízta meg, hogy szerezze vissza a koronának Murány hűségét. Fülek kapitánya Wesselényi Ferenc, aki meglátva a 938 méter magas mészkő szirtre épült sasfészket – ismerve Mária legendás szépségét –, úgy döntött, hogy hosszas és kimerítő várostrom helyett, inkább Mária szívét próbálja meghódítani. Egy lakáj megvesztegetésével érte el, hogy szerelmes levele egy uborkába rejtve eljutott a szépasszonyhoz. Ettől kezdve nappal folyt az ostrom, éjjel pedig az ostromlétrákon szerelmes levelekkel mászkáltak a bizalmas szolgák.

Első titkos szerelmi találkozásjukon így fogadkozott Wesselényi Ferenc:

„Jutalmad nem fog elmaradni, kegyelmes asszonyom, a várnak egyedüli tulajdonosa is te léssz.”

„Ha Isten úgy akarja, hogy a tiéd legyek, igaz szeretettel és hűséggel leszek hitvesed!”

Mária csellel átadta regényes udvarlójának Murány várát, majd három nappal később a várkápolnában örök hűséget esküdtek egymásnak.

A történethez hozzátartozik, hogy Wesselényi csillaga okos felesége mellett gyorsan emelkedett. 1655-ben a pozsonyi országgyűlés az ország nádorává emelte. 1671-ben Murány várát ismét ostrom alá vették a császári csapatok. Wesselényi Ferenc ugyan ekkor már halott, de a nevével jelzett összeküvés miatt özvegyét is ki akarták űzni a várból. Mária 1672-ben kénytelen a várát feladni, mivel készletei kimerültek. Minden vagyonát elkobozták és Bécsbe internálták. Később enyhítettek szigorú

büntetésén és kegydíjat is megítéltek számára. Kora legszebb és leghíresebb nagyasszonya 69 éves korában Kőszegen hunyta le szép szemeit.

Nem maradhat ki előadásomból:

Géczy Julianna, a lőcsei fehér asszony (1680 körül – 1714)

Géczy Julianna

Jókai Mór, a nagy magyar mesemondó regénye nyomán terjedt el a magyar történelemben, hogy Korponay Jánosné, Géczy Julianna 1710. február 13-án éjjelén szeretőjével, Andrassy István generálissal egyetértésben megnyitotta Lőcse városának kapuit a császári csapatok előtt. A valóság persze sokszor egészen másabb, mint a regény, bár sokszor a valóság is lehet olyan romantikus.

Géczy Julianna 1709-től tartózkodott Lőcse városában, és a pletyka szerint akkor már Andrassy generális szeretője volt. A város kapuit természetesen nem nyitotta meg, hanem hosszas tárgyalások után Lőcse kapitulált. Julianna csupán levelezéseket közvetített a két fővezér között. Juliannának állítólag pénzjutalmat ígértek, melyet nem kapott meg. Ezért szerepét megpróbálta felnagyítani és felkereste Pálffy Jánost, Magyarország főparancsnokát és azt állította, hogy Rákóczi-féle leveleket adott át neki, amelyek egy újabb felkelés tervezetét tartalmazták. Julia valószínűleg nem volt tisztában helyzetének kényes voltával és azzal, hogy milyen politikai-hatalmi ütközőpontok középpontjába került. A hadvezér a leveleket követelte, melyeket Julia nem tudott előadni, mivel

– állítása szerint – azokat elégette, védve ezzel saját családjának tagjait is.

A hadvezér letartóztatta, és a korabeli szörnyű vallatásmódnak következtében olyan vallomást csikartak ki belőle, melynek birtokában a nemesi bíróság halálra ítélte. 1714. szeptember 14-én lefejezték a magyar Mata Harit.

Vesztét az okozta, hogy szerencsétlen lépésével veszélybe sodorta a magyar főnemesség és a Habsburg uralkodó közötti törekény Szatmári béke törekvéseit: nemesi és jobbágyi kiváltságok, vallásszabadság, alkotmány tiszteletben tartása.

A következő felvidéki nagyasszony:

Petróczi Kata Szidónia, (166? – 1708)

Édesanyja, Thököly Erzsébet, Thököly Imre nagynénje volt. 1658-ban, vagy 1660-ban született a Felvidéki Illava melletti Kaszavárán. (Illava várában a Monarchia legszigorúbb börtöne működött, amelyről kedves írom, Jókai Mór: A lélekidomár című regényében oly plasztikus képet fest.)

Petróczi Kata Szidónia

Apja, majd később férje is, és családjának férfitagjai részt vettek a Thököly-féle, majd a Rákóczi szabadságharcban. Kata Szidóniát Rabutin császári generális 5 leányával együtt vettette fogásba.

1704-ben Pekry Lőrinc – a férj – egy elfogott császári tábornokért és több tisztért visszaszerezte feleségét és lányait.

Kata Szidónia költeményeiből Thaly Kálmán közölt először szemelvényeket 1874-ben.

Teljes életművét 1915-ben adták ki.

„*Mi lelünk világossága*” című költeménye Kölcsey Himmuszának korai megfogalmazása. Ezért került be Kata Szidónia előadásomba:

„...*Kit bűnünkért érdemlettünk?*

*Az te haragodba estünk,
Idegen nemzet van rajtunk
Jaj igen sanyargattatunk!*

*Ránk jöve, mint az zsidókra
Szörnyű egyiptomi iga,
Nincs életünknek oltalma,
Mert ingerlettünk haragra.*

*Pusztítják édes hazánkat,
Elvonják mi javainkat,
Nevetvén mi siralminkat,
Csikorgatják ránk fogokat...”*

Illava vára, ma

Lósárdy Zsuzsanna 1681-ben született Sátoraljaújhelyen.

Czinka Panna, (1711-1772) az első magyar prímásasszony életéről, aki Amati hegedűjén játszotta a nagyságos fejedelem kedves nótáit, melyeket elődei szerettek, szinte mindent tudunk.

De szinte semmit nem tudunk a fejedelem udvari költőjéről,

Lósárdy Zsuzsannáról, aki 1681-ben született Sárospatakon.

Első műve több ezer példányban jelent meg 1704-ben, és egy óda volt az Erdélyi Rendekhez.

1705-ben a zsidói csatában fogságba esett és halálra ítélték. De a költőasszony nem adta meg

magát sorsának. 1706-ban megszökött és Törökországba menekült. További életéről semmit nem tudunk.

Kazinczy Ferenc kézírásával maradt reánk „Rákóczynak tábori éneke” című költemény, amelyről az irodalomtörténészek valószínűsítik, hogy Lósárdy Zsuzsanna dala.

Ennyi információval én viszont nem elégedtem meg, és elkezdtem tovább kutatni Lósárdy Zsuzsanna után, egyszerűen azért, mert nekem is nagyon ismeretlen volt a neve, és hajtott a kíváncsiság.

Legnagyobb megdöbbenésemre arra bukkantam, hogy nem is élt ez a Lósárdy Zsuzsanna nevű költőnő, hanem a XIX. században oly „divatos” hazafiúi „történethamisítások” eredménye lett élete és költészete.

Kemény József (1795-1855) erdélyi történész-levéltáros – aki nem csak kutatta a történelmet, hanem „csinálta” is – találta ki a Rákóczi udvari költőnőjének alakját. Tőle már tényként vette át Thaly Kálmán (1839-1909), a másik nagy történelem-hamisító, és így tovább, szépen bekerült az irodalmi köztudatba Lósárdy Zsuzsanna neve. Kemény József még verseket és leveleket is írt úgy, hogy azok Lósárdy művek.

Thaly Kálmán után a Szemlélő említi tényként életét és munkásságát, majd 1858-ban a Marosvásárhelyi Füzetekben Zilahy Károly.

A csúcsa egyébként szerintem ennek az „életműnek”, hogy az Élet és Tudomány egy számában (ennek már nem jártam utána, hogy melyik szám-

ban) már hiteles forrásként emlegetve és hivatkozva az alábbi cikk jelent meg:

„A régi magyar irodalomban oly ritka tollforgató nőknek egyik kevésbé ismert, ám érdekes képviselője Lósárdy Zsuzsanna,... méltó arra, hogy történeti és irodalmi szempontból megemlékezzünk róla a közelgő nőnap alkalmából.”

Petőfi Sándor háromszor is járt Miskolcon és itt Diósgyőrben is. Kedves költőnk kedvesének, Csapó Etelkának nevét mindannyian ismerjük.

De tudjuk, hogy ki volt *Csapó Mária*, (1830 – 1896), a nővér?...

Író, szerkesztő és műfordító. Csapó Mária fordította le először magyarra James Fenimore Cooper regényeit, a Vadlőt, a Bórharisnyát és Csapó Mária volt az, aki meghonosította nyelvünkben a rézbőrű és a sápadtarcú fogalmakat. (Az újabb kiadásokat már Réz Ádám és Szinnai Tivadar fordították.)

Egész élete hosszú tragédiák sorozatából állt, ám ez a nagyszerű asszony nem adta meg magát a sorsnak. Zala megyei lévén életéről nem beszélek részletesen, de ennyit legalább szükséges volt tisztelgésként elmondani erről a nagyszerű nagyasszonyról.

Katonanők az 1848-as szabadságharcban

Lebstück Mária

Lebstück Mária, vagyis Mária főhadnagy 1830-ban Zágrábban született, és 1892-ben halt meg. Először a bécsi jurátusok csapatában harcolt, majd a híres tiroli vadászoknál katonás-

kodott. Károly vadásznak becézték. A branyiszkói csatában különösen kitüntette magát derék helytállásával. Végigharcolta a szabadságharcot, a szabadságharc bukása után fél évig Aradon raboskodott.

29 éves korában férjhez ment Jónák József őrnagyhoz és egy fia is született.

1892-ben, 62 évesen halt meg. Elismertségét semmi sem bizonyítja jobban, mint hogy nekrológját Jókai Mór közölte a Pesti Hírlapban.

Pfiffner Paulina, (1825 Gyula – 1853) Ligeti Kálmán néven főhadnagyként szolgálta a magyar szabadságharc ügyét.

Pfiffner Paulina

Viola Anna, (1831 – 1896) tizedesként, **Zoltán Istvánné** pedig honvédként, Nagyenyedi Kiss Gyula néven harcolt az elnyomás ellen.

E harcos amazonokról azért emlékeztem meg, mert ugyan nem a Felvidéken születtek, de a szabadságharc alatt részt vettek a felvidéki hadjáratban, és harcoltak a mi vidékünkön is.

A színpad nagyasszonyai

Elsőként **Déryné Széppataki Róza**, (1793. Jászberény – 1872. Miskolc) –ről szeretnék néhány érdekességet elmondani.

„Édes Déryné! Mikor ezen leveletem veszi, azonnal pakoljon és jöjjön Pestre, mentse meg a magyarok becsületét!”

Mérey Antal írja ezen sorokat 1822-ben. Ugyanis a Wiener Blatt Déryné a kor leghíresebb

énekeséhez, az olasz Catalanihoz hasonlította. Egy Pesten vendégszereplő német zongoraművész viszont úgy nyilatkozott, hogy a magyaroknak nincs olyan nagy énekművésznőjük, aki a Pesti Német Színházban fel merne lépni. Nos, Déryné jött, illetve ment, és hatalmas sikert aratott.

Déryné Széppataki Róza

De Széppataki Róza asszony nevéhez fűződik a magyar színházművészet egy másik jelentős eseménye is.

Kassán volt ugyanis Katona József: Bánk bán drámájának ősbemutatója, – 1833. február 15-én – ahol is Déryné, Melinda szerepét játszotta. Elsőként volt Melinda a magyar színházművészetben. (Petur: Szentpétery Zsigmond, Ottó: Egressy Gábor, Biberach: Megyeri Károly, Gertrúdis: Kántorné Engelhardt Anna.)

Déryné 54 évesen vonult vissza a színpadról. Időskorára kibékült férjével is, és itt Diósgyőrben éltek és gazdálkodtak. Déry István 1862-ben bekövetkezett halála után Déryné Miskolcra költözött testvééréhez. Nagyon nehéz anyagi körülmények között élt. Segélykérő levelére Jókai nem is válaszolt. Alapítványokból és fiatal színművészek támogatásából tengette életét.

76 éves korában kezdte meg naplóját írni, – amely igen jelentős kortörténeti dokumentum – de csak 1840-ig jutott.

A Szent Anna temetőben alussza örök álmát.

Csak megemlítem előadásomban a másik csodálatos színésznő-nagyasszonyt, a miskolci születésű

Laborfalvi Róza, született Benke Juditot (1817. Miskolc – 1886. Budapest), akiről – miskolciként – nagyon sokat tudunk.

Laborfalvi Róza

Laborfalvi Róza egyértelműen a magyar színpadás nagyasszonyának számít. A legjobb Vörösmarty-tolmácsolóként tartották számon és zengő altját Széchenyi István a legszebb muzsikának nevezte.

Bár eltérő természetük miatt nem illettek össze Jókai Mórral, ennek ellenére, halálukig lángolóan szerették egymást.

Utolsó előtti nagyasszonyként, csak néhány érdekesség:

Báró Orczy Emma, író, (1865. Tarnaörs – 1947. London) életéből.

Báró Orczy Emma

Az első természetfeletti képességekkel rendelkező irodalmi alakot Orczy Emma magyar író nő találta ki, „Vörös Pimpernel” néven. A figura világhíres lett, és regényét 14 nyelvre fordították le.

Ez annál is inkább rendkívüli teljesítmény, mivel az író 15 éves koráig egyáltalán nem beszélt angolul. Szüleivel először Brüsszelbe, majd Londonba költözött, és csupán ekkor kezdett angolul tanulni. Ezért is nagy eredmény, hogy angol nyelven lett világszerte ismert író. Orczy Emma természetfeletti hőséneke mintájára születtek meg az amerikai szuperhősök figurái is: Batman, Superman, Spiderman és a többiek.

Orczy Emma Tarnaörsön született, amely földrajzilag nem tekinthető már a Felvidék részének, de hozzánk közel van. Meglehetősen különleges élete okán – úgy gondolom – méltán került be az író a nagyasszonyokról szóló előadásomba.

A Vörös Pimpernel 1934-ben vitték először filmre, Leslie Howard és Merle Oberon főszereplésével.

1941-ben, szintén Leslie Howard főszereplésével kicsit más környezetben, „Modern Pimpernel” címen ismét nagy sikerű filmet készítettek az alkotók.

Hazánkban 1945 után a regény indexre került, hiszen akkoriban nem lehetett a nép tetteit bírálni, még akkor sem, ha azok a véres tettek 1789-ben történtek meg.

Tisztelt Hallgatóim!

Elrepült az idő, és még nem beszéltem a legújabb korok csodálatos nagyasszonyairól: Majláth és Sztáray grófnőkről, Perényi Jánosnéról, Teleki grófnőről, Csákyiné Wesselényi Annáról, hogy csak néhány további nagyasszony nevét említsem, akik így vagy úgy, de kötődtek a Felvidékhez, vagy ha nem, akkor is olyan nagyszerű asszonyok voltak, hogy szükséges lett volna szólni róluk, de idő hiányában ezt nem tehetem.

Utoljára hagytam mégis egy olyan nagyasszonyt, aki időrendben nem itt következett volna, de azonnal megértik majd, hogy miért beszéljek utolsónak

Sziklay Szeréna (1881. Kassa melletti Jánok – 1923. Budapest) költőnőről.

Gömör vármegye szolgabírájának leánya Sziklay Szeréna, akit három verssor tett ismertté minden magyar ember számára:

A trianoni békediktátum után a Sziklay család Budapestre menekült. Ekkor hirdették meg azt az irodalmi pályázatot, amelynek témája egy legfeljebb 20 szóból álló ima megírása volt.

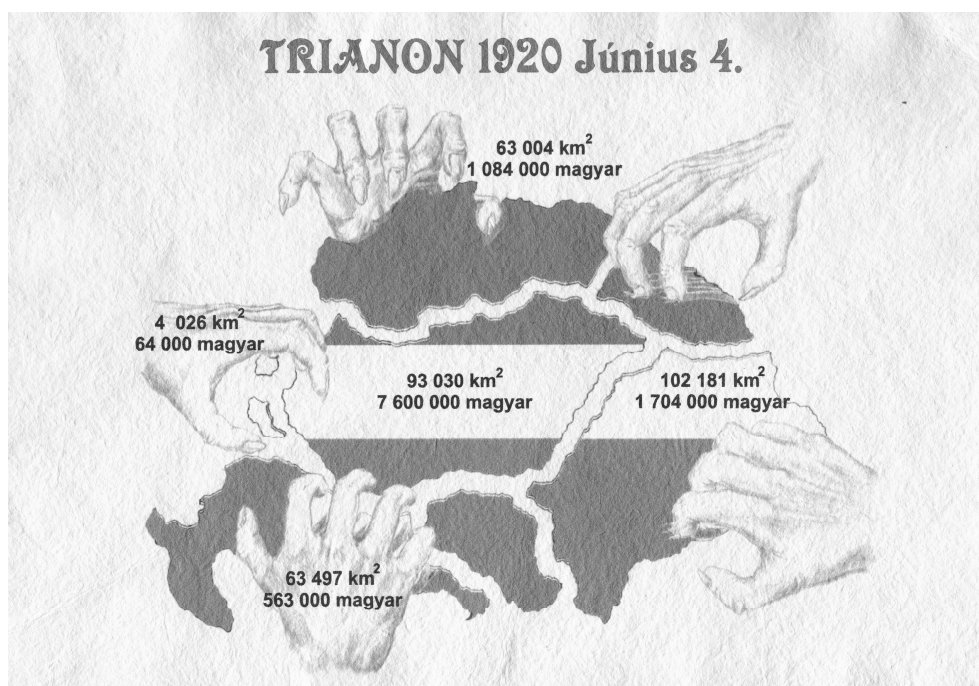
Rákossy Jenő elnökletével összeült a bíráló bizottság, és Sziklay Szeréna „sorainak” ítéltek a győzelmet. (A következő években nemzeti ima rangjára emelkedtek e verssorok, amelyek mindössze 15 szóban mondják el a szétszakított ország fájdalmát.)

E három verssorral zárom előadásomat!

Köszönöm megtisztelő figyelmüket!

Sziklay Szeréna sorai tehát így szólnak, kérem mondják velem együtt:

*„Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában:
Hiszek egy isteni örök igazságban,
Hiszek Magyarország feltámadásában! Ámen.”*

IRODALOM

Fehér Erzsébet: Pataki nagyasszonyok. Sárospatak. 2007. 96 p.

Takáts Sándor: Régi magyar nagyasszonyok. Bp. Szépirod. Kiad. 1982. 352 p.

Ozogány Ernő: A nemzet virágai. A magyar történelem legérdekesebb asszonyai. Somorja. 2011. 182 p.

Ozogány Ernő: Magyar nagyasszonyok. Dunaszerdahely. Lilium Aurum. 2003. 117 p.

Estók János: Királynék könyve. Magyarország királynői, királynéi, kormányzónéi, és fejedelemasszonyai. Bp. Helikon. 2000. 169 p.

Mitták Ferenc: Híres nők a magyar történelemben. Arcképvázlatok a honfoglalástól a XX. századig. Debrecen. 1999. 143 p.

Farkas Emőd: Magyarország nagyasszonyai. Bp. Wodianer. 1911. 218. p.

Hegyaljai Kiss Géza: Nagyasszonyok a magyar reformációban. Bp. Bethlen. 1924. 69 p.